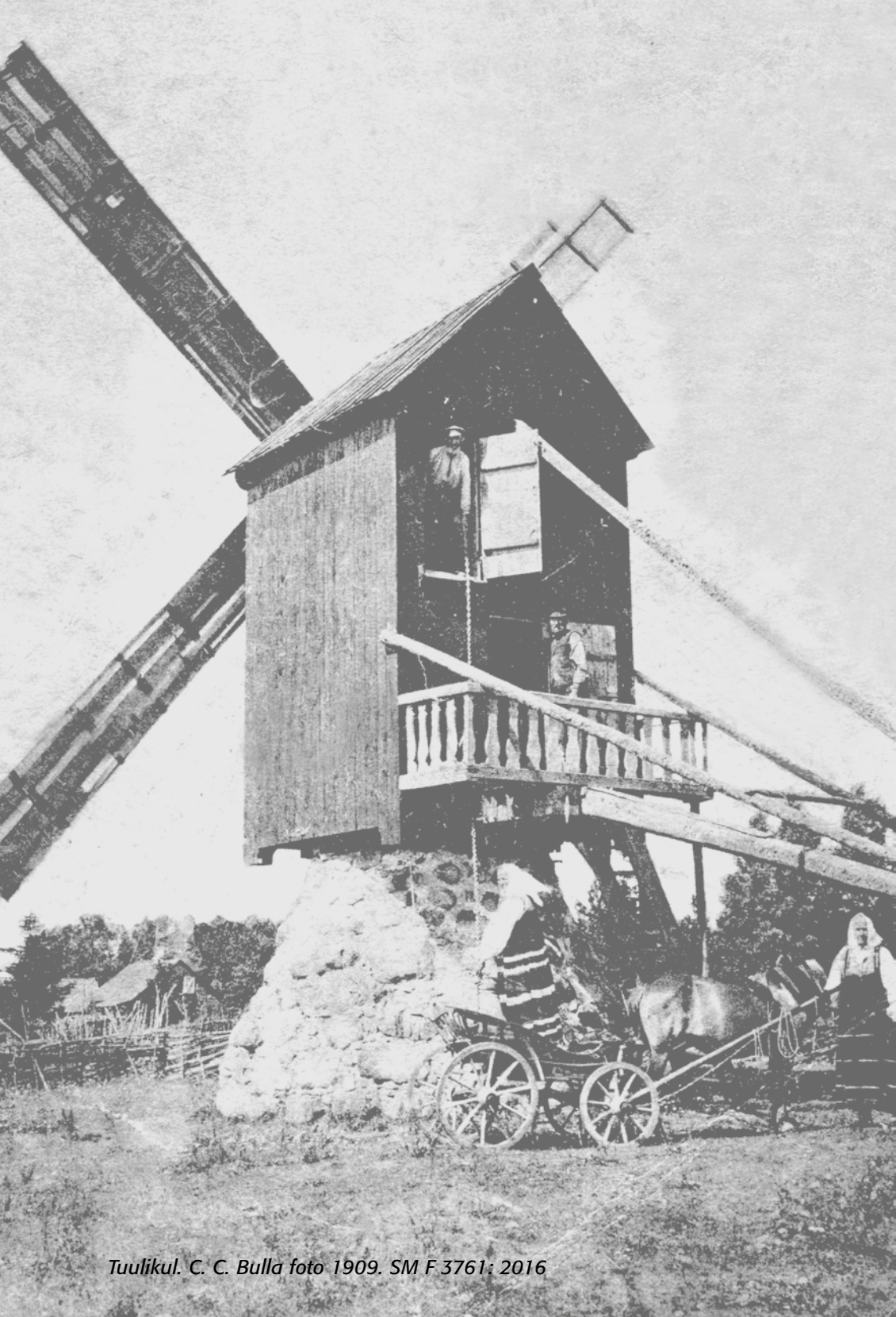

INGRID RÜÜTEL

Saaremaa laule ja lugusid

Tuulik. C. C. Bulla foto 1909. SM F 3761: 2016

EESTI RAHVALUULE ARHIIV

M I S O N J Ä Ä N U D J Ä L G E D E S S E I

Saaremaa laule ja lugusid

INGRID RÜÜTEL

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2015

Raamatu koostas Ingrid Rüütel

Toimetas Asta Niinemets

Viisid noodistasid Ingrid Rüütel, Ludmilla Toon ja Edna Tuvi

Viisid toimetasid Ingrid Rüütel ja Edna Tuvi

Noodigraafika teostas Edna Tuvi

Tekstid litereerisid Erna Tampere ja Ingrid Rüütel

Murdekeelt toimetas Ester Kuusik

Küljendas ja kujundas Krista Saare

Resümee tõlkis Inna Feldbach

Raamatu väljaandmist toetasid:

Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapital ja Saaremaa ekspertgrupp

Programm „Saarte pärimuslik kultuurikeskkond”

Eesti Muusikanõukogu toetusprogramm „Muusikatrükised”

Väljaanne on seotud HTM institutsionaalse uurimistoetusega IUT 22-4

ISBN 978-9949-544-42-4

© Eesti Rahvaluule Arhiiv

© EKM Teaduskirjastus

© Ingrid Rüütel

OÜ Greif Trükikoda

SAATEKS 15

SAARLASTE LAULUVARA 20. SAJANDI ALGUSES 19

1. Kogumise olukorrad ja eesmärgid **19**
2. Regivärsilised rahvalaulud **23**
3. Uuemad rahvalaulud **34**
4. Trükised laulutraditsiooni mõjutajana **39**
  - 4.1. Noodiraamatud **39**
  - 4.2. Tekstiraamatud **48**
  - 4.3. Raamatulaulude ainevaldkonnast, stiilist ning suhetest suulise traditsiooniga **61**
5. Kohalikud külalaulud ja laulumeistrid **62**
  - 5.1. Pöide ümbruse protestilaulik Konstantin Tuttav **63**
  - 5.2. Audla küla värsisepp Aleksander Nõgu (Peerna Sass) **65**
  - 5.3. Haeska küla laulumeister Mihkel Trei **69**
  - 5.4. Maidu Vallik ja tema laulud **71**
  - 5.5. Sõrve värsisepad **72**
  - 5.6. Kohalike külalaulude stiilist **75**
6. Kodupaigalaulud **78**
7. Ballaadid, ringmängu- ja tantsulaulud **79**
8. Laulud ajaloosündmustest ning sõdurilaulud **83**
9. Meremehe-, vangi- ja saatuselaulud **91**

LÕPETUSEKS 93

KASUTATUD KIRJANDUS 95

SALME LUBI ja INGRID RUUS (RÜÜTEL) Kihelkonnal 11.–24. juuli 1956

PÄEVIK 103

Rosalie Õunpuu, Kihelkonna alev [Kihelkonna khk]

1. Kuu paistab üle ilmamaa 110
2. Oh sa ilus tammekene 110
3. Lambrikud, tõuske üles 111
4. Keset Riia linna (ringmäng) 112
5. Hüüavad pasunad 113
6. Oh kui rasked on mu päevad 114
7. Meil armas oled sa 114
8. Üks jahimees läks metsa (ringmäng) 116
9. Mäe otsas kaljulossis (ringmäng) 117
10. Londoni linna kõrges tornis (ringmäng) 118
11. Ui-rui-rui-rui 119
12. Oh lauluhääl 120
13. Mu isamaa armas (ringmäng) 121
14. Kui tuleviku tuulte tiivul 122

Miina (Härmeline) Tang, 58 a ja **Miina (Härmeline) Tang**, 65 a,
Kihelkonna v Liivaküla [Kihelkonna khk]

15. Mets ja maa kõik hingab une süles 124
16. See monopol üks armas koht 125
17. Vanapoiss on pörgunui 125
18. Vana Jaagu elumaja 126
19. Üks kõrglane vritter seal Prantsusemaal 128
20. Ühel ilusal laupäeva õhtu aal (ringmäng) 130
21. Sinilill, murrann sind (vahetrall) 131
22. Oh, neiu, ole nii lustilik (vahetrall) 131

Miina (Härmeline) Tang, 58 a, **Miina (Härmeline) Tang**, 65 a ja **Viia Kokk**,
Kihelkonna v Liivaküla [Kihelkonna khk]

23. Neiukene noorukene (vahetrall) 132
24. Oh sina vanapoisinui (vahetrall) 132
25. Kodu aga koplis (vahetrall) 133
26. Üks neitsit kõrge mäe peal (Kolm krahvi) 133
27. Mitu asja läheb tarvis (Ölletegemine) 135
28. Kodune kohake, kena ja vaik (vahetrall) 136
29. Mina vaatsin paadist kiikriga 137
30. Üks vanapoiss sa oled ilmas 138
31. Minu aknal laulis laululind (vahetrall) 138
32. Kett kõliseb ja ankur tõuseb üles 139

Miina (Härmeline) Tang, 58 a ja **Miina (Härmeline) Tang**, 65 a,
Kihelkonna v Liivaküla [Kihelkonna khk]

- 33. Mu pruut, miks pisarad sul silmas 140
- 34. Üks noormees kaugel vööral maal 141
- 35. See suure uhke laevaga (vahetrall) 143
- 36. Kasemetsas kena lind (vahetrall) 143
- 37. Ei usu mina sind (vahetrall) 144
- 38. Kallimale tahtsin ma 145
- 39. Tule mu rinnale (vahetrall) 146
- 40. Körge jõe kaldal kõndisin (ringmäng) 147
- 41. Närtsinud oli lillekene (vahetrall) 148
- 42. Valusad on armuhaavad (vahetrall) 148
- 43. Ehk küll torm ja maru möllab (vahetrall) 149

Ella Luup, Vilsandi saar [Kihelkonna khk]

- 44. Oh, noored neiud, mötelge (vahetrall) 150
- 45. Oh, noored mihed, mötelge (vahetrall) 150

Alma Mänder, Karoline All ja **Helmi Lambot**, Vilsandi saar [Kihelkonna khk]

- 46. Kuldne kuu end varjab 151
- 47. Minu armas saarekene 152
- 48. Me isad ja emad on saarlased (Saaremaa laul) 153
- 49. Mustlase neiu olen ma (ringmäng) 155
- 50. Üks mõisnik astus väravast välja (ringmäng) 155
- 51. Eila öhtul nägin sind (ringmäng) 156
- 52. Pruut ja peigmees pärna vilus (ringmäng) 157
- 53. Ma eile öhtu hilja 158
- 54. Suurel merel purjetades 159

Alma Mänder ja **Emma Ulm**, Vilsandi saar [Kihelkonna khk]

- 55. Varesed ja varblased 160
- 56. Indrek hoidis lambatalled 162
- 57. Jänesel olid pikad jäljed 163
- 58. Kõige saarte hulgast kõige armsam (Vilsandi hümn) 163
- 59. Maantee ääres 164

OTTILIE KÕIVA ja INGRID RÜÜTEL Ida-Saaremaal 30. mai – 11. juuni 1961

KOGUMISPÄEVIK 167

Juula Tuttav, Oti asundus [Pöide khk]

- 60. Konstantin Tuttava lapsepõlvest ja noorusest 181

Konstantin Tuttav, Pöide v Oti asundus [Pöide khk]

- 61. Laulude tegija Sööri **184**
- 62. Oma elust ja lauludest **184**
- 63. Kevadel aprillikuus (Mõisa teomehe laul) **193**

Konstantin Suurtee, Pöide v Veere k [Pöide khk]

- 64. Konstantin Tuttava laulude levikust **195**
- 65. Kui lääd mööda Pöide kergust **195**
- 66. Ükskord Koigi järve ääres **196**
- 67. Tuhat üheksasada viis oktoobrikuus **198**
- 68. Kodu, sinust pean lahkuma **198**

Sofia Suurtee, Pöide v Veere k [Pöide khk]

- 69. Vätta poisid võtsid kätte **199**

Aliide Kaasik, Laimjala v Kõiguste k [Pöide khk] <Kaarma khk < Sörve

- 70. Vares see vaakus vahtre otsas (lastelaul) **202**
- 71. Mu isamaa armas (ringmäng) **204**
- 72. See kakskümmend üks (ringmäng) **205**
- 73. Kaugel üksi võera rahva hulgas **206**
- 74. Kord ma eluõnnes **207**
- 75. Pulmadest **207**

Ants Päästel, Laimjala v Kõiguste k [Pöide khk]

- 76. Neiu, sulle soovin mina **209**
- 77. Oh rahvas, pangem tähele **210**

Villem Nõgu, Laimjala v Ridala k [Pöide khk]

- 78. Igav oli Ihumetsas (tantsulaul) **211**
- 79. Minu õnnelik noorusepõli **212**
- 80. Tulge külast kiige alla (kiigelaul) **214**
- 81. Ükskord pühapäeva õhta **214**
- 82. Võtan aga naise noorukeise **215**
- 83. Ema viis hälli heinamaale **215**
- 84. Siis oli Peetril mõte ees **216**
- 85. Laulame neist ilmalastest **218**
- 86. Mede eit läks heina (tantsulaul) **218**
- 87. Leika Aadu Liisu (tantsulaul) **219**
- 88. Juba väljal puude otsas **220**
- 89. Igav oli kodu üksi olla (tantsulaul) **220**
- 90. Lapsepõlve lilleluhas **221**
- 91. Oh sa väike Väljaküla **222**

Aleksander Nõgu, Laimjala v Audla k Peerna t [Põide khk]

- 92. Kui teised tahtvad, võtku kõik 224
- 93. Audla poisid võtsid kätte 226
- 94. Eesti riigi asi oli sossis 228
- 95. Kaksikümmend aastat olen ma (numbrivõtmise laul) 230
- 96. Ma mõtlen ikka, oh te reod 231
- 97. Viime selle laulu otsa 232

Valter Loik, Laimjala v Audla k [Põide khk]

- 98. Nüüd tulnud teised ajad 233
- 99. Neiu, sinu silmavaade 234
- 100. Kaugel suures metsa põhjas 236

August Trei, Pihtla v Haeska k [Valjala khk]

- 101. Mihkel Treist ja tema lauludest 238
- 102. Mihkel Trei lauludest ja laulmisest jõulude ning talgute ajal 240
- 103. Küll te kuulete sii müra 241
- 104. Sõbrad, tulge siia ruttu 242
- 105. Meie aja palvevennad 243
- 106. Mina võtan kätte pliiatsi 245
- 107. Kui Tilber tuli Tikamäält 246
- 108. Sakslane küll tahtis ammu 248
- 109. Kes ta'ab tulla Orissaarest 248
- 110. Kui aastanumber sai 1906 249
- 111. Ma olen auväärt ametmees 250
- 112. See oli üks Haeska mõisa ligidalt poiss 251
- 113. Kord rändasin mina Saaremaal 252

Amanda Trei, Pihtla v Haeska k [Valjala khk]

- 114. Liiri-lõõri lõoke (lastelaul) 253
- 115. Timmu-tammu, taadi poega (lastelaul) 254
- 116. Püü-püü-püü püksid jalga (lastelaul) 254

Amanda Trei ja **August Trei**, Pihtla v Haeska k [Valjala khk]

- 117. Noorusraalt kolm lille noppisin 255
- 118. Vastlapäeva karussellist 255

Aleksander Rüütel, Valjala v Kõnnu k [Valjala khk < Põide khk Kalma k]

- 119. Pillimängust ja laulmisest 257
- 120. Tantsuvõistlustest 257

Juulia Rüütel, Laimjala v Pahavalla k Tooma t [Pöide khk]

121. Humalas uitas arussa (õlletegemise loits) **257**

122. Sõit, sõit, sõit Sõrvemaale (lastelaul) **258**

123. Kiigelkäimisest **258**

Juulia Rüütel ja **Feodor Rüütel**, Laimjala v Pahavalla k Tooma [Pöide khk]

124. Kangaste mägi **259**

125. Tapramägi **259**

126. Torupillimägi **259**

Liisa Värkel, Pöide v Veere k Oti-Aadu t [Pöide khk]

127. Matsi Aadul vana valge **260**

Melania Tuus, Laimjala v Kõiguste k [Pöide khk]

128. Pulmadest **261**

129. Vastlapäev **262**

130. Näärisokk **262**

131. Konstantin Tuttava lauludest **262**

Juhan Lätt, Pihtla v Haeska k Allika t [Valjala khk]

132. Hiiepaju ja ohvrikivi Haeskas **264**

133. Laulude tegija Mihkel Trei **264**

134. Pulmadest **264**

Erni Väli, Laimjala v Ruhve k Kadariku t [Pöide khk < Valjala khk]

135. Pillidest ja pillimeestest **266**

136. Vanapagana naise kerisekivi Kõigustes **266**

Tiina Rand, Pihtla v Loona k [Püha khk]

137. Eiu-küssu, küll on vaeva (lastelaul) **267**

138. Ma väriseva häälega (pulmalaul) **267**

139. Laul sai otsa **270**

140. Iidut, tiidut Tiide-Miku (lastelaul) **270**

141. Pill, pill, Paabu (lastelaul) **271**

142. Uni annab uie kuue (lastelaul) **271**

143. Kiitsakale kibu **272**

144. At´timal, at´timal, andke raha (pulmalaul) **272**

Liisu Lõhmus, Pihtla v Hämmelepa k [Püha khk]

145. Oh ilus pruut, sa neitsike (pulmalaul) **273**

146. Mis sa, kinnas, ennast kiidad (pulmalaul) **275**

147. Mis nee külad meile tulid (pulmalaul) **275**

148. Nüüd mina kargan (pulmalaul) **275**

- 149. Olge heaks ning aidake (pulmalaul) **276**
- 150. Uni, uni, uhke härra (lastelaul) **276**
- 151. Karu läks muiste muile maale (lastelaul) **277**
- 152. Lipp, lipp, lipp, lipp linna poole (lastelaul) **277**
- 153. Pill, pill, pill, Paabu (lastelaul) **278**
- 154. Siin seisame, kaks külimeest **278**
- 155. Uni, tule hulkudes (lastelaul) **278**

Helmi Peegel, Valjala v Kirikuküla [Valjala khk]

- 156. Meie isad ja emad on saarlased **280**
- 157. Kuressaare huvielu park ja mereäär **281**
- 158. See Saaremaa on üks väikene maa **284**
- 159. Ühelt poolt oo Suur ja teispoolt Väike väin **285**
- 160. Oh te väiksed sõsarsaared **286**
- 161. Mäe otsas kaljulossis (ringmäng) **286**

Helmi Peegel ja rahvatantsijad, Valjala v [Valjala khk]

- 162. Tepu Mart pidas kukki, kanu **288**
- 163. Üks jahimees läks metsa (ringmäng) **289**
- 164. Roheline maa (ringmäng) **290**
- 165. Kui olin mina alles nooruke (ringmäng) **292**

Aleksei Room, Valjala v Tõnija k [Valjala khk]

- 166. See Saaremaa üks väikene maa **294**
- 167. Tee Säärekülast läbi käib **295**
- 168. Kui läed mööda Põide kergust **297**
- 169. Tunnete seda Guldenstuubet **298**

INGRID RÜÜTEL 1965 TARTUS

Mihkel Triipan, Tartu mk, Kärevere < Lümända v [Kihelkonna khk]

- 170. Oru talus mängis pill (vahetrall) **299**
- 171. Kui need kilgid talve teadsid (vahetrall) **299**
- 172. Mamma, mamma, see poiss on jälle sii (vahetrall) **300**
- 173. Armasta, kallista (vahetrall) **300**
- 174. Küll santsu saab merimees (vahetrall) **301**
- 175. Kui mina Opi laadalt tulim (vahetrall) **301**
- 176. Kui olin mina noor (vahetrall) **302**
- 177. Poeg teeb pulmad peagi (vahetrall) **302**
- 178. Pised koerad, suured koerad (vahetrall) **303**

- 179. Miks vaatsid salapilguga (vahetrall) **303**
- 180. Raksi Jaak (tantsulaul) **303**
- 181. Kui sa kõnnid roosiaias (vahetrall) **304**
- 182. Need sinised lilled (vahetrall) **304**
- 183. Nii vaga, vaikne on sinu rind (vahetrall) **305**
- 184. Petlik noormees, kaval süda (vahetrall) **305**
- 185. Esimene tants oli aissa (vahetrall) **306**
- 186. Valusad on armuhaavad (vahetrall) **306**
- 187. Kukk laulis lautas penni peal (vahetrall) **307**
- 188. Sinilill, murrann sind (vahetrall) **307**

INGRID RÜÜTEL ja OLAV KIIS Torgus 1975

Liisa Koppel ja Sofia Saar, Torgu v Mässa k [Jämaja khk< Anseküla khk]

- 189. Pulmadest **309**
- 190. Pruudi ärasaatmine pruudikodust **310**
- 191. Pruudi aitamisest ja käsitööõhtutest **311**
- 192. Raha korjamine ja pulma lõpetamine **312**
- 193. Äiu, kussu, küll on vaeva (lastelaul) **313**
- 194. Sönk, sönk, sönk, sönk Sörve poole (lastelaul) **313**

Villem Õunpuu, Torgu v Mässa k [Jämaja khk]

- 195. Meeste võistulaulmisest pulmas **313**
- 196. Pulmarahvas, kuulge imet (pulma võistulaul) **315**
- 197. Vaat kus seisab Nõmme Lulli (pulma võistulaul) **315**
- 198. Laulutegijast Suurnde Hindrikust (Hendrik Koppel) **315**
- 199. Atlandi ookeani laial pinnal **316**
- 200. Laev vulisedes löikab läbi lainte **317**
- 201. Kui Toila tulin (loodipoiste laul) **318**
- 202. Jaanikuus, kui öitsvad oad **320**
- 203. Mul tuli meelde naljamöte (Masa Minni laul) **322**
- 204. Künnlakuus, kui ilm on käre (hülgeküti laul) **323**
- 205. Noorte tantsuõhtutest **324**
- 206. Simmanite kadumisest, koori asutamisest ja pillimängust **324**
- 207. Sajajalgised (naljamäng) **325**
- 208. Kes purjetanud on laevaga **326**
- 209. Näärisokud **327**
- 210. Uueaasta poisid **3268**
- 211. Sörve ots on laulupesa **328**

Aleksander Vipp, Salme v Kaavi k [Jämaja khk]

212. Kord mind nägi nälja jumal **329**

LEO SAAR Salmel 1980–1981

Aleksander Vipp, Salme v Kaavi k [Jämaja khk]

213. Kuulmised (laevahuku ended) **333**

214. Nägemine (uppunu) **333**

215. See oli üks Orikani poiss **334**

216. Kukud kraavi, siis läind kriiva **334**

217. Nüüd nisu Nisu sadamas **335**

218. Kui tallu toodi uus lehm (nõidumisi) **335**

219. Ei saa änam peksa matsi **335**

220. See juhtus ükskord Londonis **336**

221. Kui poleks kokka pulmas käind **337**

222. Ma tulin aja hirtega **337**

INGRID RÜÜTEL, ERNA TAMPERE ja OLAV KIIS Pihtlas 1975

Juuli Kald, Pihtla v Liiva-Putla k [Püha khk] < Muhu, Soonda k

223. Mina vaatsin aknast välja (vahetrall) **340**

224. Taaderitt ja hoira, hoira (vahetrall) **340**

225. Anna andeks, anna andeks (vahetrall) **342**

226. Jalutasin õhtu hilja (vahetrall) **343**

227. See tee oli pikk ja kõverik (vahetrall) **344**

228. Sinililled sulle, valged lilled mulle (vahetrall) **344**

229. Kevadel, kui maikuu päevad (vahetrall) **344**

230. Mina istsin ukسلäve pääl (vahetrall) **345**

231. Oh sõda, sõda, sa hirmus sõda (vahetrall) **345**

232. Mina nägin orus lille (vahetrall) **346**

233. Alati olen mina lustilik (vahetrall) **346**

234. Aasa peal õitsevad lilled nii ilusad (vahetrall) **347**

235. Oh, eesti poiss, tule võta mind (vahetrall) **347**

236. Neiukene noorukene (ringmäng) **348**

237. Kõrgel masti tipus **352**

238. Nüüd kuldne päike veerenud **354**

239. Kuu paistab, tähed kõrges õhus **355**

240. Seal võõrsil valuväljal **356**

241. Pea jõuab aeg, et ma pean sõitma **358**

242. Atlandi ookeani laial pinnal **359**

243. Mõlemad me moonamehed **360**

Albert Kald, Pihtla v Liiva-Putla k [Püha khk]

244. Iidut, tiidut, tõe oli viltu **362**

INGRID RÜÜTEL Valjalas 1974

Anna Miller, Valjala v Turja k [Valjala khk] < Orinõmme k < Võhma k
[Pöide khk]

245. Oi, oi, oi, oi, Oldi Aadu (Laevahukk) **364**

246. Ennemuiste oli üks suur mees (Koljat ja Taavet) **365**

247. Kui rätsepate aastapäev **367**

248. Kes ikka truu ja õiglane **368**

249. Kena kesnurme keskel **369**

INGRID RÜÜTEL Laimjalas 2012

Maidu Vallik, Laimjala v Asva k Alangu t [Pöide khk] < Turja k < Kungla k
[Valjala khk]

250. Hommikul, kui üles ärkan (kolhoosilaul) **371**

251. Laimjala valdas tuntud mehed **373**

252. See oli enne jõule **374**

253. Hundijahi laul **376**

254. Naistel tuli mõte pähe (*Baltica* laul) **378**

255. Laimjalast tulles paramad pöske **380**

256. Kolhoosi piir nii pikk ja lai **382**

257. Sest palju aastaid mööda läind **383**

LAULUDE TÄHESTIKULINE REGISTER **385**

AINEREGISTER / SUBJECT INDEX **391**

SUMMARY **393**

*Käesolevasse väljaandesse olen valinud peamiselt laule ja muid pärimusi, millised olen ise eri aegadel salvestanud Saaremaal üksi või koos kaaslastega, mistõttu mul on kogutuga väga emotsionaalne side. Mäletan inimesi, kellega kokku puutusin, paiku, mida külastasin ja olukordi, milles salvestused toimusid. Vahe-
tuid muljeid aitavad avada ja detaile lisavad ekspeditsioonipäevikud. Materjali järjestamise aluseks on informandid ja neilt jäädvustatud repertuaar. See annab teatava ettekujutuse ka inimesest, tema huvidest ja kalduvustest. Laululiikide ja temaatiliste rühmade leidmist soodustavad raamatu lõpus paiknevad registrid.*

Valikut tehes pole piiratud üksnes Saaremaal loodud lauludega, esindatud on ka laiema levikuga repertuaar. Eelistatud on terviktekste, fragmente on avaldatud juhul, kui need esindavad mõnd haruldast liiki või osutavad erilisele funktsioonile. Korduvatest lauludest on valitud täielikum. Sama laulu variante esitatakse juhul, kui neil on olulisi erinevusi. Kui esitaja laulab mitu laulu samal viisil, on viimane toodud ühekordselt ning muude tekstide juures sellele viidatud.

Murret ei ole rekonstrueeritud, kuid ebaühtlase murdekasutuse puhul on seda ühtlustatud ühe pala piires, eelistades murdepärasemaid vorme. Lääne-Saaremaal kõik juhuslikud õ-d taandatud õ-deks. Kõrgendatud ee ja oo puhul kasutame vastavate vokaalide kohal tingmärke (ëë, öö) ega muuda neid ii-ks ja uu-ks, mis on erinevad foneemid ja võivad muuta sõna tähendust (nt keel ja kiil, soo ja suu jne). Peab ütleva, et vokaalide kõrgenemine ja diftongistumine esinevad üpris ebajärjekindlalt ning neid on lõdva häälduse tõttu tihtipeale ka raske määratleda. Sõnaalguline h on säilitatud, kuid seda enamasti ei hääldata nagu kirjakeeleski. Märk ' näitab mingi(te) hääliku(te) puudumist, mis tavakeeles on olemas, ' konsonandi järel aga palatalisatsiooni.

Helilintidelt noodistatud viisid on tavakohaseslt transponeeritud g-põhitoonile; et vältida liigseid abijooni, on osa viise c-põhitoonil. Esitatud on viisi põhikuju ja olulisemad variandid. Esitusdetaile, näiteks veerandtoonilisi kõikumisi, kõnelisi silbipikkusi või väikesi rõhuliste silpide pikendusi enamasti tähistatud ei ole.

Mõnikord on välja kirjutatud algussalmi täpsem rütmipilt, järgmistes salmides varieeritakse rütmi vastavalt sõnadele. Kui tavalisel laulmisel välted nivelleeruvad ja silbid kõlavad ühepikkustena, siis kõneliste silbipikkustega esituse puhul on esmaväteliste sõnade algussilp lühendatud ning teine silp veidi pikem nagu eestikeelses kõneski. Kolmanda välte puhul on vastav noot tihti pikendatud, kusjuures selle vältus võib kõikuda vaevumärgatavast pikendusest kuni punkteeritud noodini. Sellised esitusdetailid võivad läbida kogu laulu, kuid võivad esineda ka vaid kohati. Vastavad märkused on lisatud noodistustele.

Lauludele lisaks leiab huviline kogumikust andmeid laulude autorite, neis kajastatud sündmuste ja prototüüpide, laulmisolukordade, uskumuste, kommete ja tavade, pillimängu, tantsimise jms kohta. Kõik need mälestusteed aitavad laulude aegruumi paremini mõista ja tänapäeva lugejale lähemale tuua. Tasub silmas pidades, et raamatus avaldatud laulutekstid on valdavas osas nimelt laulude sõnad, mitte lugemiseks mõeldud luuletused. Vormikonarusi korvasid laulmisel meloodiad. Tuleb arvestada sedagi, et mõned tänasele lugejale harjumuspärase ootused, näiteks regulaarselt laulu läbivad lõppriimid ei ole alati normiks. Ka palun juba ette vabandust mõnes laulus ettetulevate „ebatsensuursete“ väljendite pärast, kuid need kuuluvad teatavate meestelaulude stiili juurde ja oluks vale neid täiesti vältida.

Kõik materjalid on hoiul Eesti Rahvaluule Arhiivis ja on kogumikus avaldatud vastavate arhiiviviidetega. Jutustajate stiil ja keelekasutus on säilitatud. Väljajätted vestlustes on tähistatud märgiga [---], üksikute täitesõnade või sõnakorduste väljajätteid pole märgitud. Kihelkonna materjalides on mõningaid lünklikke laulutekste täiendatud teiste variantide põhjal; koostaja täiendused laulutekstides kui ka neile lisatud märkustes on nurksulgudes.

Suur tänu kõigile saarlastele, kes on lahkelt jaganud oma teadmisi rahvaluulekogujatega, samuti neile, kes on meid teadjate juurde juhatanud. Tänan samuti kõiki minu omaaegseid teekaaslasi kogumismatkadel, eeskätt Salme Lubit ja Olli (Ottilie) Kõivat. Eriline tänu Ester Kuusikule, Milli Toonile, Edna Tuvile, Asta Niinemetsale ja Krista Saarele kaastöö eest väljaande ettevalmistamisel, Kadri Tammele ERA materjalide, eriti fotode vahendamise eest, samuti Erna Tamperele, kelle varasemaid litereeringuid olen kasutanud. Tänan ka Saaremaa muuseumi teadusdirektorit Olavi Pestit ja Eesti Isikuloo Keskuse juhatajat Fred Pussi abi eest vanemate ajalooallikate leidmisel ning Saaremaa muuseumi fotokogu hoidjat Maret Soorski abi eest fotode kättesaamisel. Tänan Saareküla külavanemat Eha Ennemuisti, Orissaare kultuurimaja juhatajat Anu Viljastet, Oldi talu perenaist Maret Metsa, endist vilsandlast Vaike-Mai Lillevälja, Valjala vallasekretäri Saima Varvast, Mustjala põhikooli õpetajat Helje Raaperit, Kihelkonna vallasekretäri

Evelin Vokseppa, Pihlta Vallavalitsuse registripidajat Piret Mäge, Albert Kaldi tütreütart Anne Länsi jt laulikute lähedasi kohaliku teabe ja fotode vahendamise eest. Tiiu Ernitsale võlgnen tänu märkuste ja nõuannete eest sissejuhatuse kirjanduslike allikate peatüki viimistlemisel ning Mari Kannusaarele abi eest vajaliku kirjanduse kättesaamisel Rahvusraamatukogu fondidest.

Kasutan siin kohal juhust, et tänada ka raamatu täiendusena mõeldud CD ja DVD komplekti „Saaremaa rahvamuusikat ja kombeid“ (Rüütel 2014) valmimisele kaasa aitajaid: toimetajat Janika Orast, helirežissööri Jaan Tamme, DVD monteerijat Jaan Kolbergi, samuti Angela Arrastet ja Sille Kapperit, kes olid abiks Valjala tantsude tuvastamisel. Inna Feldbachi tänan nii kõnealuse komplekti ingliskeelsete tekstide kui ka raamatu resümee tõlke eest.

NOOTIDES KASUTATUD TINGMÄRGID

V – hingamispaus

⌣ – ebamäärase kestvusega pikendus

ˆ – väike pikendus

˘ – väike lühendus

⌵ – kõneliselt intoneeritud heli

Ingrid Rüütel noodistab helilintidelt Mustjala regiviise ja korraldab uuemate rahvalaulude kartoteeki. E. Liivi fotod 1959. ERA, fotod 6431, 6433

SAARLASTE LAULUVARA 20. SAJANDI ALGUSES¹

---

1. KOGUMISE OLUKORRAD JA EESMÄRGID

Oma esimesed rahvaluulekoguja kogemused Saaremaal sain 1956. aastal Kihelkonna ümbruses ja Vilsandil. Noore tudengina rahvaluulepraktikal olles puudusid mul nii eelteadmised kohalikest pärimustest kui ka selged arusaamad sellest, mida üldse peaks koguma. Alustasin n-ö puhtalt lehelt. Panin kirja kõik viisid, mida mulle „vanade laulude“ pähe pakuti. Ka mu kaaslasel Salme Lubil, kes sõnu kirjutab, polnud mingeid eelistusi. Nii oleme jäädvustanud mh vanu raamatulaulu. Igal juhul kuuluvad needki kohaliku lauluvara hulka ja väärivad tähelepanu juba kultuuriloo mõttes. Kuna informandid olid eranditult naised, esindab kogutu naiste maitse-eelistusi ja mentaliteeti. Domineerivad ringmängu- ja tantsulaulud, ballaadid, pastoraalne looduslühirika, kuid on ka meremehelaule, naljalaule jm.

Magnetofoni meil ei olnud. Viisid noodistasin laulmise järgi, sõnad kirjutati osalt laulmise või dikteerimise järgi, osalt kopeeriti käsikirjalistest laulikuteist. Ka ei olnud meil sõidukit. Käisime jalgsi, võimalusel kasutasime kohalikke liinibusse. See ühelt poolt soodustas liikumist, teisalt aga lühendas tööpäeva, sest olime alati seotud bussigraafikutega, et õhtuks peatuspaika tagasi saada. Vilsandis käisime postipaadiga. Püsivaks peatuspaigaks oli tollane Kihelkonna kooli ühiselamu, mille lahke perenaine Rosalie Õunpuu osutus ka heaks informandiks.

Vilsandiga seoses juhtus ka üks tollaste poliitiliste oludega seotud intsident: kuna saar kuulus piiritsooni, pidime kohalikust sõjaväekordonist sinna sõiduks luba küsima. Pikema ootamise järel, mil kuhugi helistati ja asja uuriti, me loa siiski saime, kuid kahjuks võeti ja valgustati ära meie film kõigi seniste informantide fotodega. Kahtlust äratasid ka minu noodid. Nende tähenduse suutsin selgeks teha, kui olin paar viisi ette laulnud. Seda seika ma oma kogumispäevikus ei sõandanud märkida.

---

¹Järgnevas ülevaates olen kasutanud oma varasemaid uurimusi: Ida-Saaremaa külalauludest ja laulumestritest – Keel ja Kirjandus 1974, nr 4: 232–241; nr 5: 287–294 (= Rützel 2010: 433–449) ja Uuem rahvalaul – Saaremaa. 1. Loodus. Aeg. Inimene. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2002: 520–534.

Saaremaa maastiku filmimine bussi katuselt. Ingrid Rütli foto 1961. ERA, foto 5415

1961. a töötasime peamiselt Ida-Saaremaal koos Otilie (Olli) Kõivaga, üksikuid väljasõite tegime ka mujale. Kirjandusmuuseumi rahvaluule ekspeditsiooni põhirühm peatus tollases Kingissepas, meie seadsime end sisse Laimjala vallas Pahavalla külas minu äia-ämma talus. Nüüd oli meie käsutuses juba magnetofon. Käisime ikka põhiliselt jalgsi, kuid vahel saime kasutada ka ekspeditsiooni bussi ning mõnikord oli meile abiks kirjandusmuuseumi põhirühmaga kaasas olnud insener Richard Hansen filmikaameraga. Tegemist oli tummfilmiga ning võtteid sai teha väikeste lõikude kaupa, kuid paralleelselt jäädvustasime ka heli.

Keskendusime eeskätt kohalikele küla laulumeistritele ja nende loomingule, seetõttu olid meie informantideks tihti mehed. Paari laulumeistri (Konstantin Tuttava ja Aleksander Nõgu) juures oli käidud juba mõni aasta varem, sedapuhku küsisime täiendavaid andmeid, lindistasime parema tehnikaga ja ka filmisime. Paraku olid mehed ise jäänud vanemaks, Tuttav polnud võimeline laulma, Nõgu suutis seda teha suure vaevaga ja ta hääl ei võimaldanud saada ettekujutust sellest, kuidas ta oma laule esitas nooremas eas. Esmakordselt saime andmeid Valjalas

Haeska külas elanud laulutegija Mihkel Trei kohta ning jäädvustasime tema laule tema vennapojalt August Treilt, kes ise oli suurepärane laulja. Külalaule kogunes siit-sealt teisigi.

Raamatulaule lindistasime sellel ja hilisematelgi kogumismatkadel. Ennekõike selliseid, mille tekstid pärinesid trükitud laulikute, viisid levisid aga suuliselt. Lisaks jäädvustasime pillilugusid, kombeid, muistendeid jm. Õnnestus leida veel ka regilaule, peamiselt laste- ja pulmalaule, mida mäletasid mõned vanemad inimesed. Pahavalla külas Tooma talus filmisime näärisokke, Valjalas rahvatantse ning olime abiks ka Mustjalas pulmakommete filmimisel. Neid võib näha raamatu lisana mõeldud DVD-l (vt Rüütel 2014).

Lisaks kahele pikemale ekspeditsioonile olen käinud mitmel lühemal retkel, mis on ette võetud mingi eelnevalt saadud informatsiooni põhjal. Sellised olid Sõrve reis 1975. a ning külaskäik Pihtlasse Juuli ja Albert Kaldi juurde samal aastal. Sõrves jäädvustasime pulmalaule ning pärimusi pulmade ja kalendrikommete kohta, uskumusi, meremeestelaule, kohalikke külalaule ja andmeid nende autorite kohta.

Silmapaistev laulumees oli Villem Õunpuu. Kuna Aleksander Vipp tookord peamiselt jutustas, lisame mõned laulude sõnad, mis on temalt kirja pannud kohalik kodu-uurija, Eesti Rahvaluule Arhiivi korrespondent Leo Saar. Tema kogust avaldame samuti paar juttu, mille variandid olen ka helisalvestanud.

Albert Kald rääkis hulga anekdoote, mis jäävad käesolevast kogumikust kõrvale. Juuli Kald teadis aga palju tantsulaule, sõdurilaule jm ning laulis neid kõrge kõlava häälega. Laulud on ta suures osas kaasa toonud oma lapsepõlvkodus Muhust.

Tartu lähedal Käreveres elanud Mihkel Triipan teatas endast ise. Temalt lindistasin 1965. a hulga ringmängude vahelaule. Valjala lauliku Anna Milleri kohta kuulsin 1974. a Saaremaal suvepuhkusel olles. Tema laulis vaid mõne laulu, kuid nende hulgas oli minu Saaremaa retkede kõige hinnalisem leid – regivärsiline laevahuku laul, mille süžee oli asetatud kohalikku konteksti. Maidu Valliku laule jäädvustasin videokaameraga oma suvekodus 2012. a, olles eelnevalt kuulnud teda laulmas ühel juubelil.

Kindlasti õnnestus meil jäädvustada vaid väike osa 20. sajandi alguses Saaremaal tuntud lauludest, ometi annab kogutu nendest üsna esindusliku ülevaate. Näiteid on kõigist uuema rahvalaulu liikidest ja temaatilistest rühmadest, aga ka tollal veel mälus säilinud regilauludest. Suur osa lauludest oli tekkinud juba 19. sajandi lõpus, kuid püsis endiselt käibel kõrvuti uute lauludega. Maidu Valliku laulud on pärit 20. sajandi lõpust, kuid kannavad edasi sajandi algupoole külalaulude traditsiooni.

Leida Kald. Erakogu

2. REGIVÄRSILISED RAHVALAULUD

2.1. Lastelaulud

Vanemate, regivärsiliste laulude liikidest säilisid 20. sajandi alguses tänu praktilisele funktsioonile kauem lastele lauldavad laulud. Tõsi, needki pole tihti enam päris puhtad regivärsid, vaid uuemate joontega – alliteratsiooni kõrval esineb lõppriimi, silbi pikkusi arvestav värsimõõt on asendunud rõhulisega, mida soodustavad omakorda kindla meetrumiga liikumisrütmilised meloodiad.

Lastelaulude seas oli hällilaule – „Eia-küssu, küll on vaeva“, „Uni, tule hulkudes“, „Uni, uni, uhke ärra“, mängitamislaule – „Pill, pill, pill, Paabu“, „Püu-püu-püu, püksid jalga“, „Sõit, sõit, sõit Sõrvemaale“, „Timmu-tammu, taadi poega“, „lidut, tiidut Tiide-Miku“, „Lipp, lipp, lipp, lipp linna poole“ jt. Lastele loeti ka valuvõtmise sõnu („Kiitsakale kibe“), lauldi vanu ahellaule ning laule loomadest („Liiri-lõõri lõoke“, „Karu läks muiste muiste maale“, „Ui-rui-rui-rui rotil pulmad“). Lastelaulude meloodiates on üheainsa motiivi kordusel põhinevaid hällitusi („Uni tule“, „Eia-küssu“), kahe värsi pikkusi kahe- või kolmeosalise taktimõõduga meloodiaid („Ema viis hälli heinamaale“, „Liiri-lõõri“), sh labajalarütmilisi viise („Pill, pill, pill, Paabu“ jt), aga ka uuemaid neljarealisi stroofilisi meloodiaid („Roti pulmad“). Iseloomulik on mažoorne viie- või kuueastmeline helirida.

2.2. Pulmalaulud

Üsna rohkesti saime andmeid pulmakommete ja pulmas laulmise kohta. Saa-remaal säilinud pulmakombed on reliktid muistsest läänemeresoome patrilookaal- sest sugukonnapulmast, millega sõlmiti leping kahe sugukonna vahel ning saadeti pruut isakodust peigmehekoju (vt Rüütel 2010 A: 510). Pruut omandab uue, abielunaise staatuse koos vastavate kohustuste ja vastutusega. See on eriline siirderiit- tus, mille osaks olid maagilise tähendusega kombed, loitsud ja laulud nii isakodust ärasaatmisel kui mehekodus vastuvõtmisel. Siia kuulub pruudi näo kaitsetõrjemaa- giline katmine linikuga „staatuseeta“ perioodil, mil ta viiakse isakodust peiukoju; ennetusmaagiline rituaalne nutt kodust lahkumisel (et hilisemas elus hästi läheks); pruudi tanutamine, millest peale teda loeti abielunaiseks jm. Pulm oli tähtis ka peigmehele, kes samuti omandas uue, väärika staatuse, hakkas vastutama pere hea käekäigu ja järeletuleva põlve eest. Muistse pulmarituaali eesmärk oli taga- da abielu õnnestumine ja noorpaari õnnelik käekäik edasises elus. Vanad pulma- kombed on kõige kauem püsinud Kihnu saarel, kuigi on kaotanud aja jooksul palju oma esialgselt usundilistest tähendusest (vt Kõiva, Rüütel 1997; Rüütel 2010 A: 401–432; Rüütel 2013).

Mustjala pulmafilmi osalised Rahtla külast ja võttegrupi liikmed: seisab paremalt esimene Herbert Tampere, istuvad esireas paremalt Lilia Briedis, Otilie Kõiva, Ingrid Rüütel. R. Hanseni foto 1961. ERA, foto 5830

Kuna ka Mustjallas oli vana kahe otsaga pulm koos lauludega 20. sajandi alguses veel üsna täielikult käibel, on sealt veel 1950.–60. aastatel jäädvustatud hulk pulmalaule ja muid regilaule. 1961. a õnnestus filmida ka mõningaid kombeid ja pulmalaulikute võistulaulmist. Kõik Mustjala kihelkonna regilaulud on avaldatud akadeemilise regilaulude seeria „Vana Kannel” Mustjala köites (Tampere 1985). Minu esimeseks tööks pärast ülikooli lõpetamist kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas saigi Mustjala viiside noodistamine helilintidelt nimetatud väljaande jaoks. Ühtlasti koostas viiside tüpologia, mis ilmus raamatu lisana. Põhjalik uurimus Mustjala regiviisidest ilmus eraldi sarja *Ars Musicae Popularis* avanumbriina (Rüütel 1980 A). Üksikuid pulmalaule on jäädvustatud 20. sajandi keskel ka kihelkonnalt.

Sõrves arenesid pulmakombed 20. sajandi alguses omamoodi. See, et mõned tõsise sisu ja maagilise tähendusega kombed muutuvad aja jooksul naljaks, on tavaline, kuid Sõrves, kus meestelaulu traditsioon oli üldse tugev, tõid just mehed pulmakommetesse tugeva humoristliku alge. Kui Mustjalas nagu ka Kihnus ja mujal Eestis olid pulmalaulikud naised, siis Sõrves tekkis omapärane meeslauljate võistulaulmine. Mõnedel andmetel oli pruudi ja peiu poolt üks laulja (pruudi vend ja peiupoiss), mõnedel andmetel kaks meest. Püüti teineteist vaimukate pilkelauludega üle trumbata, kusjuures laulud olid enamasti siirdevormilised või lõppriimilised, sisaldasid jämekoomikat ning võisid lõppeda koguni füüsilise jõukatsumisega. Villem Õunpuu meenutab:

No neid lauldi siis, kui olid kahepoolsed pulmad. Pruudirahvas ja peurahvas. Ja siis olid ka pruudipoisid ja peiupoisid. Vat siis need lauas siis akkasid laulma, et kes siis alla jääb, kes üksteist jõuab sõimata niisukeste sõnadega, mis teisel pole enam vastu panna. Siis sellepärast neid pulma põimilauludeks [pilkelauludeks – l. R.] kutsutigi. Ja nii nad sedaviisi siis laulsid seal kogu aeg, niikaua kui teine läks vihaseks, kuni läksid karupidi kokku. Kui enam teisel sõnu polnud, no siis pidi jõud vahe tegema juba. (RKM, Mgn. II 2700 a)

Võistulaule lauldi rahakogumise juures ja ka siis, kui peiuvägi pruudiõue värava taha jõudis, nagu see sündis ka Mustjalas jm. Sofia Saar meenutab pulmi, mida nägi 10aastasena:

Nii palju on mul meeles, et naabri peres olid pulmad ja kui need, üiti sajarahvas, need tulid ja värav pandi kinni, siis sisse's saa. No säääl tehti ju, säääl laulti, teised laulsid teistel pool ning oh, vahest läksid üsna riidu mõnespool, kui ei tehtud väravad lahti. Viinapudelid pidi siis andma ja kuidas ikka kumbkid rohkem oskas laulta. No kui need väravad siis lahti said, siis tulti sisse, hakkasid pulmi pidama. (RKM, Mgn. II 2699 a)

Algselt oli sugukondlikel jõukatsumistel ennetusmaagiline tähendus – need pidid soodustama head läbisaamist tulevikus.

Vana kogukondlik abistamise tava oli pulmadele eelnenud villu kerjamas käimine. Pruut koos ühe vanema naissugulasega käis kogu küla läbi, mõni koguni kaks. Tänuks pakuti viina.

Sugulaste ulgast kedagi valiti välja, kes seukene jutukas rohkem oli ja oskas sedasi rääkida ja. Anti kõiki – seepi, villu ja raha ja kõiki, mis sul oli käepärast anda. Valmis kinduid ja sokkisi ja kõiki. (RKM, Mgn. II 2699 f)

Hiljem käisid noored koos veimi valmistamas. Lauldi uuemaid laule ja tantsiti.

*Hunthänna ajamine. Pulmaandide kogumine Saaremaal.
Tundmatu autori joonistus, i.a. ERA, foto 9013*

Rea pulmalaule jäädvustasime Püha kihelkonnast pärit 90aastaselt Liisu Lõhmuselt ja 81aastaselt Tiina Rannalt, kelle laulud kajastavad ilmselt 19. sajandi lõpukümnete ja sajandivahetuse pärimust. Püha kandis säilis pulmas laulmine kauem kui Pöidel. Ka Pühas laulsid rahakogumise laule ja võistulaule pruudi vend ning peiupiss. Pruudi õde või kõrvane „laulis pruudi peidust välja”.

Pöide kihelkonnas peeti 20. sajandi alguses veel kolm päeva kestvaid kahe poolega pulmi, kuid põhiliselt lauludeta. 80aastane Melania Tuus jutustab:

Pulmad olid kolm päeva. Piha pool peeti teistmoodi. Sii es ole seuksi vigurid nii palju. Läksid õhtu pulma. Igaühel oli oma levakott, igaüks viis omajagu leiba ja liha. Peigmees läks ruuti tooma. Siis läksid kiriku juurde laalatama. Siis tulid perese tagasi. Õhtu peigmees viis ruudi oma koju. Nadu pidi oma riided andma ruudile selga. Kott piha ning. Ikka pimest peast viidi. Ma'p tea, kuidas seda koti kutsuti. Enne peiuga viimist pandi tanu piha. Kott pandi veel otsa. Kõrvane söötis ruuti selle alt. Kõik, terve pulmarodu läks ruudiga kaasa, ruudipoolsed ka. Kolmanda päeva olid teised oma pool, teised oma pool. Siis tehti seda nalja ka, et pandi ühel mehele kuub selga, tehti nalja – vat missuguse te meile annud olete. Te pole meile õiged ruuti annud mitte. Tõime tagasi. Laulu ei olnud, juttu oli küll. Piha pool oli küll laulu. Seal oli kutsutud üks tüdruk. Põrutas ukse pihta ja laulis üksi. Lauluga pidi ruudi välja saama. Pihas küll laulu pärast kutsuti pulma. Sii tehti ringmängi ning tantsiti. Siis, kui limbisuppi keedeti, siis taheti kopikid. Karjuti „ruudi võit”, „peiu võit”. Nõnda tehti ruudi kodu, nõnda tehti peigmehe kodu. Kirst viidi enne, esimese õhtu, kui pulmad kogu läksid.

(RKM II 103,76/7(2)+ 79 (8))

Valjalas peeti samuti veel 20. sajandi algul kahe otsaga pulmi. Lauldi pruudi kambri ukse taga pruut välja, samuti rahakogumise laulu ning käidi ka enne pulmi veimevaka jaoks villu kerjamas. Juhan Lätt:

Pruudi kambri ukse taga oli küll laul – pruut lauldi välja. Karjas läksid ukse taha. See oli teise omiku peigmehekodus. Tõnise pulmas kuulsin. Sellel oli oma viis, ei olnud limbilaulu viis. [---] Pruut käis kerjamas 30–40 aasta eest. Minu naine ei kerjanud.” (RKM II 103, 96/8 (9, 10))

1930. aastatel ja hiljemgi olid kogu Saaremaal populaarsed pulmanaljad, muuhulgas valepruudi komme.

Kõikjal püsisid kauem uuemad rahakorjamise laulud – nn pruudikinga paikamise laul („Olge eaks ning aidake, pruudikinga paigake”) ja pulma lõpu klimbisupi keetmise laul („Aitimal, aitimal, andke raha”), mõlemad õieti regivärsisugemetega lõppriimilised laulud.

Valepruutpaar Valjalas Jööri külas. u 1930. SM F 3898: 201

Kui Lääne-Saaremaal kujunesid saajarahva vastuvõtulaulud pruudi ja peigmehepoolsete pulmaliste laululiseks jõukatsumiseks, milles oli paras annus jämekoomikat, siis Ida-Saaremaal püsisid veel 1870.–80. aastatel muistsed pidulikud tervituslaulud, millest mõned, näiteks animistlike sugemetega „Pulmamaja tere-tamine” olid tuntud kogu läänemeresoome runolaulualal Lõuna-Eestist Põhja-Karjalani (Kõiva 2002: 515). Põidest jäädvustatud pulmalauludes paistavad silma saajavanemale kui tähtsale hõimuvanemale adresseeritud austavate poeetiliste kujunditega pöördumised, iseloomulikud olid ka noorpaarile aseme valmistamise laulud, mida lauldi vastavate kommete juures (samas).

2.3. Jutustavad laulud

Paraku olid Ida-Saaremaa vanad pulmalaulud 20. sajandi alguseks kadunud, nagu ka muistsed jutustavad laulud ja ballaadid („Loomine“, „Kuldnaine“, „Suur tamm“, „Tähemõrsja“, „Mehetapja“ jt). Viimaste arhailisusele viitab ms mitmes lüroepilises laulus mainitud Tõnija mägi. Tõnija küla ümbrus on muistne asulakoht, kus leidub eri aegadest pärinevaid muistiseid: pronksi- või vanema rauaaja kivikirstkalmeid, meie ajaarvamise alguse tarand-kalmeid ning viikingiaegseid kiviringkalmeid, lisaks keskaegseid juhuleide ja eri aegadest pärinevaid põlde. Tõnijale (hilisema nimega Tuulingumägi) 4. sajandil rajatud kalme oli üks Saaremaa silmapaistvamaid tarandkalmeid ning arheoloogide arvates võis tegemist olla piirkonna juhtiva pere matusepaigaga. Sellesse ja selle naabruses asuvasse tarandkalmetesse maeti surnuid kuni 7.–8. sajandini. Viikingiajal, s.o 9.–11. sajandil, mattis kohalik eliitiperekond oma liikmeid kiviringkalmetesse Hiiepõldudel (vt Mägi, http://www.saaremaa.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=96&Itemid=128&lang=ru).

Kas need vanad lüroepilised laulud kajastavad aega, mil Tõnijamägi oli veel faktiliselt kasutusel matusepaigana või on säilitanud luulevormis vaid mälestuse neist aegadest, pole võimalik kindlaks teha. Igatahes pidi mälestus sellest olema veel väga elav. Fakt iseenesest osutab sellele, et laulude seostamine kohalike paikade ja kohaliku olustikuga, mis on iseloomulik eriti uuematele lauludele, on Saaremaal vana traditsioon.

Pühast õnnestus veel 1974. aastal jäädvustada Eestis laiemalt tuntud „Laevahuku“ laulu Saaremaa eriversioon, mis on seotud kohalike sündmuste, kohtade ning inimestega:

*Oi, oi, oi, oi, Oldi Aadu,
vähikeine Välja Jaani,
pisikeine Pihla Pärti –
nad tahtsid korra Soome minna...
Siis hakkasid mehed minema
ja Lubjaahu lautrist laskema.
Nad läksid siis kohe Kõinastud
ja Kõinastust läksid Kõrgelaidu.
Sõnni Pärdi süda hüppas,
kunni Ranna koppel paistis...*

Tuli suur laine ja paiskas laeva ümber:

*Siis said mehed merese
ja emalapsed lainetele.*

Purjekas merel. O. E. Buhgani foto, enne 1914. aastat. SM F 3761: 1677

Järgneb poeetiline pilt sellest, kuidas kalad mehed leiavad ja nad merre matavad. Üritasin selgitada laulus mainitud isikute ja sündmuse tausta ja laulu kohaliku versiooni tekkeäga. Selgus, et laulus nimetatud talud – Oldi ja Välja asuvad Pöide kihelkonnas Liigalaskma külas, neist esimeses veel elatakse, kuigi hooned on uuendatud. Pihla oli väike vabadiku koht, mida enam alles ei ole. Samas lähedal asub ka Lubjaahu säär, kus oli vana lubjaahi. Siit ka omaeagse Orinõmme küla mereäärseima Lubjaahu talu nimi, mis praegu kannab nime Ranna. Ranna koppel olnud aiaga piiratud neljakandiline tükk mere ääres. Sealt paistab ka üle mere Kõinastu laid. Inimesed mäletavad, et Soome käidi, kuid laulus mainitud inimesi enam ei mäletata, ka pole säilinud mingit pärimust laevahukuga lõppenud soolareisi kohta. Kuna tegemist on regivärsilise lauluga, pidi see sündima ajal, mil see lauluvorm oli veel aktiivses kasutuses.

Ajalooarhiivist õnnestus saada järgmised andmed:

Liigalaskma külas Oldi talus Oldi Laasu Jurna Aadu poja Tooma poeg Aadu sündis 3. veebruaril 1823 ning on „päraast tormi kevadel 1844 kaduma jäänud“.

EAA.1293.1.290:365, lk 646

(http://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1293.1.290:365).

Orinõmme külas Reinu talus Reinu Jurna Reinu poja Pärdi (sündis 1783) vana-
ma venna Jurna poeg Pärt Väin sündis 21. augustil 1789 ning „jäi kadunuks 1844
pärast tormi”.

EAA.1293.1.290:356, lk 632

(http://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1293.1.290:356).

Orinõmme külas Simmukse talu peremehe Kangru Pärdi Mihkli poja Kustu
sulane Aadu Mardi poeg Ravel „jäi kadunuks pärast tormi sügisel 1844...”.

EAA.1293.1.290:353, lk 628

(http://www.ra.ee/dgs/_purl.php?shc=EAA.1293.1.290:353).

1850. a hingeloend kinnitab neid andmeid: Oldi Aadu Mast ning Jaagu talus
elanud Aadu Ravel (sündinud ca 1819) uppusid 1844 ning vabadik Rimi Jurna
Pärt Väin uppus 1845 (hingeloendites on aastad sageli veidi ekslikud).

EAA.1865.4.346/8, L 11p, 25p, 67p

Need on ainsad isikud Maasi mõisast, kes arhiiviandmetel samal aastal tormi-
sel merel kadunuks jäid. Aasta 1844 on laulu seisukohast igati usutav, kuna sel
ajal oli regivärsiline rahvalaul Saaremaal üldlevinud. Ühes lauluvariandis on värsid:

Oldi Toomas ostis laeva,

Peila Pärt aga palkas paadi... (H II 35, 121/2 (77))

Oldi talu perenaine Maret Mets 1930. aastatel ehitatud elumaja ees. I. Rütli foto 2014

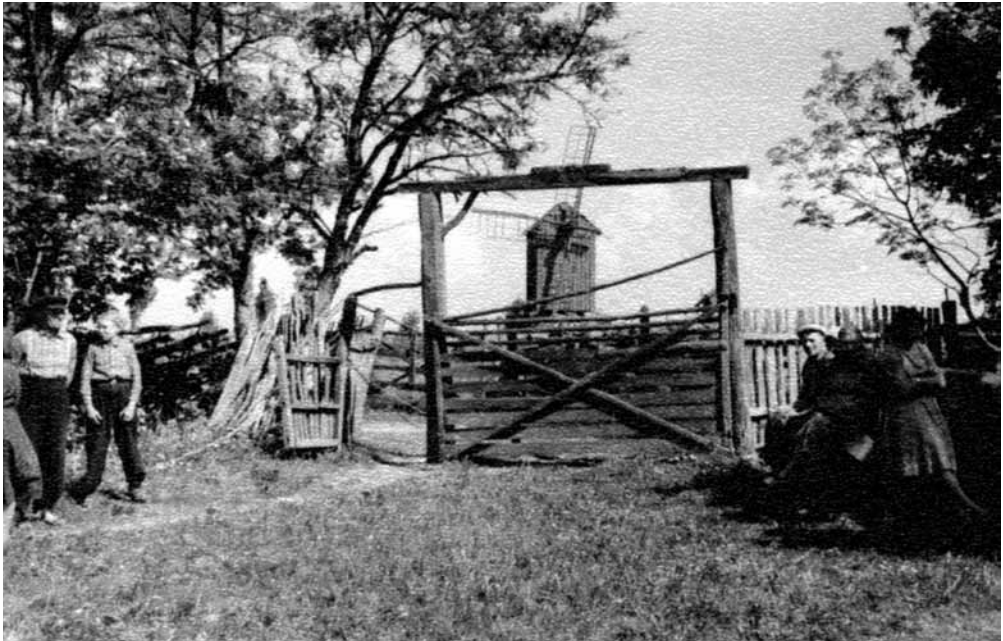
Oldi Toomas oli hukkunud noormehe Oldi Aadu isa. Seegi fakt sobib. Teadmata jääb veel ainult värsistaja, kuid seda tuvastada nii kaugel aja tagant on ilmselt võimatu. Huvitav on aga fakt ise, et juba 1840. aastatel loodi Põide kihelkonnas laule kohalikest sündmustest ja konkreetsetest isikutest, ja seda regivärsilises, õieti küll osalt juba siirdevormilisi jooni sisaldavas laulus.

2.4. Loitsulised sõnumised

Haruldane leid oli Põide kihelkonnas jäädvustatud katke õlletaulust, õigemini loitsust. Laulutüüp iseenesest oli tuntud Eestis laiemalt, kuid väärtuslik oli just teade selle maagilise funktsiooni kohta: seda lauldi või sõnuti õlletegemise juures, et tagada õlleteo õnnestumine (nr 121).

Töö- ja kalendrilaulud ongi Saaremaal olnud eeskätt loitsulised sõnumised. Veel 1961. a salvestasime ühe kiigelaulu ning vastlaulu katke. Needki olid pigem loitsud, mida hüüti või hõigati („Linaliugu, pitka kiudu, takud taga otsa peale!“). Seega säilitasid mõned töö- ja kalendritavandilaulud siin oma maagilise funktsiooni ja esitusviisi kuni käibelt kadumiseni.

Rahtla küla Mustjalas. R. Hanseni foto 1961. ERA, foto 5366

2.5. Regilaulude viisid

Käesolevas kogumikus leiduvate regivärsside hulgas on ka paar bravuurikat meestelaulu – „Viltu” Pühalt ja „Õllelaul” („Joome õlled, käristame kannud”) Jäma-jalt. Viimane on liitunud lõppriimiliste algusvärssidega ja lauldud uuemal meeste-laulude viisil, esimese viis (üheainsa motiivi kordus) on ilmselt improviseeritud.

Kahjuks ei leidnud me enam inimesi, kes oleks mäletanud regilaulude vani-maid kohalikke üldviise, mida on Põide kihelkonnast üles tähendatud 20. sajandi alguses ning mida Herbert Tamperel õnnestus jäädvustada veel 1956. a Veere külas Leena Lemberilt. Ühe värsi pikkused kvardi ulatusega diatoonilise helirea ja laskuva üldsuunaga või tõusev-laskuva meloodiajoonisega viisid olid lauldavad nii pulma- kui kalendrilalude, lüüriliste, jutustavate ja mängulauludega. Need Põhja- ja Lääne-Eestis ning saartel levinud meloodiad kuuluvad kõige vanemasse eesti regiviiside kihistusse, mida võib oletamisi seostada Põhja- ja Lääne-Eesti kultuuri-ühtsusega nooremal pronksi- ja varasel rauaajal (Rüütel 2010: 354). Arhailiste viiside konservatiivsust näitab seegi fakt, et 19. sajandi esimesel poolel ja 1956. a jäädvustatud viisid on peaaegu identsed:

[Lähme kike kiko - maie.]

EKÜ, F 232 f 2, 49 (274) Saaremaa. A. H. Neus (1818–1863) < F. C. H. Kruse. Ur-Geschichte des ethnischen Volksstammes und der kaiserlich russischen Ostseeprovinzen Liv-, Esth- und Curland bis zur Einführung der christlichen Religion, 1846.

Las - ke kad - rid sis - se tul - la!

RKM II 54, 533 (16) – H. Tampere 1956.

Anna Milleri „Laevahuku” meloodia on samuti arhailine, kuid vormilt veidi hi-lisem, kahe värsirea pikkune, nagu ka Tiina Ranna pulmaviis ja enamus Mustjala üldviise. Kaherealised refräänita meloodiad on Põhja- ja Lääne-Eesti regiviisides domineerivad, kuid Tiina Ranna viis, nagu ka mõned Mustajala pulmaviisid, on erandlikud oma laskuv-tõusva meloodiajoonisest. „Laevahuku” meloodia on laadiliselt omapärane.

Üldiselt mäletati Saaremaal, v.a Mustjalas 1950.–1960. aastatel regivärse vähe, õieti teadsid vaid üksikud inimesed üksikuid laule. Aktiivsest käibest olid need enamasti kadunud ning teed andnud uemale lõppriimilisele salmilaulule ja uemale muusikalisele väljendusele. Tõsi, piir polnud päris järsk, kahe laulustiili vahepeale oli tekkinud laule, mis sisaldasid mõlema lauluvormi tunnuseid. Sellised olid ka hilisemad pulmalaulud ja osa lastelaule, nii oma sõnalise kui muusi-kalise väljenduse poolest.

3. UUEMAD RAHVALAULUD

19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses oli vana regivärsilise rahvalaulu ees esiplaanile tõusnud uuem, lõppriimiline salmilaul. Saaremaal olid tuntud kõik eesti uuema rahvalaulu liigid: ajaloolisi sündmuse ja ühiskondlikke suhteid kajastavad laulud, sõdurilaulud, meremehelaulud, kohalikud külalaulud, ringmängu- ja tantsulaulud, sentimentaalsed armastuslaulud ja ballaadid. Osa neist on tulnud siia suulise pärimusena mandriilt või levinud raamatute kaudu, teine osa on tekkinud kohaliku suulise pärimusena (kohalikke ajaloosündmuse kajastavad laulud, külalaulud, kodukandilaulud, osa meremeeste ja tantsulaule jm).

Saaremaa uuematele rahvalauludele on omane huumor ja valdavalt optimistlik elutunnetus. Soome uurija O. A. F. Mustonen, kes käis 1877. a Muhus, Saare- ja Hiiumaal rahvalaule kogumas ja neist hiljem valimiku trükis avaldas, kirjutas siinsele rikkalikule tantsulaulude repertuaarile viidates: „Ehk saaks just neist, kui nad kõik kirja on pandud, meie nutulauludele vastane kogu.” Ja lisab samas: „Päälle nende vallatumate ja üleemeelsete lauluriismete, mida pillimängu asemel ehk kõrval tantsi looks trallitakse ehk muis rõõmu pidudes, on sääal palju naljalaulusi leida” (Mustonen 1893: 5).

Vanemaid tantsulaule lauldi torupilliviisidel ring- ja voortantsude saateks. Voortantse (nagu „Mustjala pulmarong”) võisid saata ka regivärsilised laulud (vt Rüütel 2014 DVD). 19. sajandi keskpaiku levis Põhja- ja Lääne-Eestis ning saartel ringjoonel tantsitav 3-osalises taktimõõdus paaristants, millel oli mitmesuguseid kohalikke nimetusi ja mida hiljem hakati nimetama labajalavalsiks. Neidki saadeti algul torupillil, hiljem kohandati torupillilugusid ka viiulile ja lõõtsale. Tekkisid siirdevormilised labajalavalsilaulud. Need olid lühikesed naljalaulud, mida pillimees võis laulda aeg-ajalt pillile kaasa (vt nt „Mede eit läks heina” – nr 86). Koos viiuli ja lõõtspilliga tulid käibeale uued tantsulood – polkad, reinlendrid, valsid jm, nendega koos ka uued riimilised tantsulaulud. Tantsulaule lauldi ka ringmängude vahetralidena, viimaseid oli Saaremaal eriti rohkesti. Laulsid mängijad-tantsijad ise, pilliga neid ei saadetud.

Omanäolisim uuema rahvalaulu liik oli kohalik külalaul. Need olid valdavalt meestelaulud, laadilt humoristlikud või satiirilised. Kohalik olustik, mitmesugused külasündmused ja -juhtumused, inimeste, eriti tüdrukute head ja vead, külanoorde omavahelised suhted, samuti sotsiaalsete nähtuste ja ajaloosündmuste kohalikud avaldused – kõik see moodustab kohalike laulude temaderingi.

Herbert Tampere (1961: 249–250) märgib: „Meeste laulu kujunemiseks pakkus Saaremaal suuri võimalusi küla kollektiivsem eluviis, tihedam läbikäimine pühade, eeskätt jõulude ja näärde ajal”.

Valjalas käinud 19. sajandi lõpul jõulu- ja näärihommikul õnne soovimas peamiselt väikesed poisid, varem aga täiskasvanud.

Üksvahe oli see jõulo homikone ümberhulkumine väga suur. Siis käisid täiskasvanud mehed ühest perest teise, mis nüüd ka nenda sama tehjakse, aga mitte enam homigo. Endisel ajal, kui alles vana mõisateenistus oli, siis käisid teomehed, need said siis tütrukute käest sukapaelo ja mõned ka kindud, tubakakottisi (H II 18,35 (1889)).

Igal pool pakuti õlut ja pähkleid, lauldi ja tehti nalja. Siia kuulus ka jõulu- ja näärisokk, millel muiste võis küll olla hoopis tõsisem tähendus. Jõuluks tulid kodudesse tagasi ka mehed, kes suve olid veetnud laevadel või mandril tööl olles. Neil oli kaasa tuua mõndagi uudist.

Lauldi ka teekonnal. Paljud vanemad saarlased mäletavad, et nende laulud on pärit Saaremaa suure maantee äärsetest peatuskohtadest, näiteks Masa ja Kuke kõrtsist (Tampere 1961: 249–250). Lauldi ka pulmades, talgutel jm, aga ka merd sõites ning sõjaväes teenides.

Päris kindlat piiri Saaremaa uuemate meeste- ja naistelaulude vahel ei olnud. Paljusid meeste loodud laule on jäädvustatud ka naistelt, kuid „altpoolt naba laulud“ olid spetsiifilised meestelaulud, mida laulsid mehed omavahel. Erootilistel

Kuke kõrts. P. Kivi foto 2013. SM F 4113: 60

Jämaja noored laulumängul. ERA, foto 1452

lauludel ja anekdootidel on uurijad arvanud olevat potentsi tõstva toime. Sõja- ja sõdurilaulud, meremehelaulud, vangilaulud on olnud kasutusel nii meeste kui ka naiste seas. Kuid mehed on laulnud ka lüürilisi armastuslaule, mis kuulusid naiste meelisrepertuaari. Koos lauldi peamiselt perekonnaringis, kuna pühade ajal on mehed hoidnud rohkem omaette. Koos on tantsitud ja tehtud ringmänge, kuid seegi lõbustusvorm oli suurelt osalt tüdrukute ajaviide. Pillimäng seevastu oli veel 20. sajandi alguses ikka meeste asi. Torupill oli taandunud, peamised tantsude saatepillid olid viiul ja lõõtspill.

Mis puutub uuemate rahvalaulude vormi, siis regilaulule omane kaheksasilbik (neljajalaline trohheus) püsib enamasti värsimõõdu alusena ka uuemates lauludes, kuid nüüd on selles kindlad rõhusuhted. Rohked lisa- ja eelsilbid toovad värsirütmi vaheldust. Eelsilpidega värssides muutub trohheiline värss formaalselt jambiks, mis laulu kestel vaheldub tavapärase trohheusega. Sellised vabadused pole kirjanduslikus luules lubatavad, need on eriomased külalauludele. Meloodia kohandatakse vastavalt fraseerides, kuid taktimõõt ei muutu.

Omaette nähtus on reinlendrirütmiliste laulude värsimõõt, milles lisasilbid on eriti sagedased, näiteks:

Ke-va-del, kui /mai-kuu päe-vad... (8 silpi)

Tantsin oma kalli-maga, /käsi tal kaelas... (13 silpi)

Oh/ oleks minu kallim /Saaremaal (9 silpi + eelsilp) jne.

Reinlendrirütmilisi viise kasutati ka mujal peale tantsulaulude („Meie isad ja emad on saarlased“, „Kui aastanumber sai 1906“ jm).

Kõige püsivam uuemate rahvalaulude tunnus on salmideks jaotumine, lõppriimi osakaal ja kvaliteet on eri liikides erinev. Tegemist on valdavalt paarisriimiga. Kui salm on viisist sõltuvalt neljarealine, on värsistruktuur enamasti AABB või ABAB, harvem ABCD. Viimane on sagedasem tantsulauludes, külalauludes on tavaline regivärsipärane reakordus, kuigi laulud jaotuvad enamasti riimuvateks värsipaarideks.

Vanemad, 1–2-realised kitsa ulatusega kõneintonatsioonile lähedased viisid, mis seovad saarte regilaulu laiemalt Põhja- ja Lääne-Eesti vanema laulutraditsiooniga, püsisid kauem Muhus ja Ida-Saaremaal, kuid taandusid sealgi 19. sajandi lõpuks uuemate viiside ees. Viimaste kohta märgiti ajalehes „Saarlane“ 1886. aastal: „Nüüdse rahvalaulude viis on vana rahvalaulude viisist välja kasvanud, aga siiski enam suureks täie häälega raidutamiseks muutunud“. Sellised on juba Mustjala 2-realised pulmaviisid, kuid regilauludes tuleb ette ka 4-realisi stroofilisi viise, mis on omased uuematele lauludele (vt Rüütel 1980 A: 13–14). Enamik riimiliste salmilaulude viise kuulub duur-moll süsteemi ning tugineb põhiastmete kolmkõldele. Sellise stiili kodunemisel sai lisaks kooli- ja koorilauludele oluliseks mõjutajaks lõõtspill oma akordsaatega, mis vallutas tantsupõranda ja tõrjus kõrvale vanemad pillid.

Uuemale meestelaulule on kõige iseloomulikmad neljarealisele salmile vastavad kaheosalise taktimõõduga meloodiad. Viiside heliulatus on kvindist oktaavini ja ülegi. Kaheosalisse taktimõõtu toovad meestelauludes vaheldust hoogsal esitusel tekkivad rõhuliste taktiosade pikendused. Tuleb ette ka kõnelisi silbipikkusi markeerivat esitust. Pikendused ja peatused fraasi või stroofi lõpus ning kõnerütmi markeerimine laulu jooksul annavad esitusele jutustava ilme. Sagedased on ka pillilugudest laenatud polka- ja reinlendrilood.

Koolilaulikute jm kirjanduse kaudu levinud lauludes kohtab erinevaid värsimõõte ja keerukama vormiga viise. Need on suuresti saksa algupäraga või nende eeskujudel loodud. Mandrilt kandus Saaremaale ka vene laule. Populaarsed olid mõned sõduri- ja vangilaulud, samuti romansid „Kitarre käes ja mantel üle õla“ ja „Stenka Razin“, mille meloodiatel, neid omamoodi varieerides, lauldi ka muid laule. Lätlastelt on pärit ringmängulaulud „Oh sa ilus tammekene“, „Keset Riia

linna" jm, rootslastelt ballaad „Kus käisid sa, mu pojuke?", mõned mängulaulud jm (lähemalt Rüütel 1980).

Vanem ja uuem rahvalaul ei elanud Saaremaal segunemata „nagu õli ja vesi", nagu oli arvanud Walter Anderson (Rüütel 2012: 39). Nende kõrvale tekkis hulk nn siirdevormilisi laule, milles oli mõningaid regilaulu kui ka uuema rahvalaulu tunnuseid. Need segunesid eriti meeste traditsioonis, kes lisasid lõppriimilisi värsse juba regilauludesse ning löid uusi, lõppriimilisi pulmalaulu. Samas leidus ka uuemates riimilistes meeste külalauludes regilaulu tunnuseid (külalaulude stiilist ja vormist vt ka Rüütel 2010: 472–479).

Lisandusid ka kooli ja kirjanduse mõjud. Villem Nõgult on jäädvustatud siirdevormiline laul „Ema viis hälli heinamaale" (nr 83), mille olevat ta kuulnud kunagi ühelt vanalt mehelt. Laul koosneb täiesti erineva algupäraga osadest. Regivärsilised algusvärsid lähtuvad Miina Härma laulust „Lauliku lapsepõli", järgnevad riimilised vemmalvärsid Saaremaa meestelaulude stiilis, lõpuridade aluseks on kohalikud regilaulud, viis on aga laenatud koolilaulikute kaudu levinud „Kiigelaulu" („Veli, hella vellekene...") meloodiast. Laulik on põiminud kokku oma mälulaekas salvestatud lauluelemente, juurdlemata selle üle, kust nad pärinevad, lisades sekka ka midagi omalt poolt. Regilaulikud liitsid kokku erinevaist regilauludest pärit värsse ja motiive, uuemate laulude loomiseks oli kasutada erinevaid allikaid. Rahvalaulude loomemeetodi mõttes on selline tulemus täiesti ehe.

On ka selliseid siirdevormilisi laule, kus pole ei alg- ega lõppriimi või on üksnes nende sugemed. Need on tavaliselt tõlked või mugandused saksa, rootsi või läti keelest, enamasti ballaadid või ringmängud. Läti vanemates rahvalauludes polegi riimi, kuid on salmid. Saaremaal võib leida näited kõigist siirdevormilistes lauludes eristatud vormitüüpidest (vt Rüütel 2012: 483–505).

Uuem riimiline rahvalaul oli suuresti mõjustatud kirjalikust kultuurist, kooli- ja koorilauludest. Samas tuleb nõustuda F. Tuglasega, kes, käsitledes uue rahvalaulu tekkimist ja vana laulustiili väljasuremist, märgib küll kõigepealt kunstluule mõju, ent lisab samas: „Kuid kahtlemata tuleb selles ilmsile ka terve rahva psühholoogilik ja ühiselulik edenemiskäik viimase aastasaja jooksul. Vanem rahvalaul oleks ka siis oma vormi muutnud, kui kunstluule sugugi tema kulul oma võidukäiku ei oleks alanud. See teekond naiselikust lüürikast meheliku eepika poole, mille aluseks mõtlemise viisi materjalistlikeks ja konkreetiliseks muutumine oli [---], algas juba sel ajal rahva hinges, kui kunstlühürika veel liiga nõrk oli, et endist luulet ära lämmatada" (Tuglas 1912: 56).

4. TRÜKISED LAULUTRADITSIOONI MÕJUTAJANA

Paljud uuemad, lõppriimilised laulud pärinevad raamatutest, sh koolilaulikutest. Käesoleva ülevaate eesmärk on avastada trükiste kaudu levinud laulude allikaid, uurida, milliste raamatute kaudu nad on levinud, milliste meloodiatega seostunud ja kuivõrd suulises levikus muutunud. Ühtlasi tutvustame nende laulikute autoreid ja koostajaid. Keskendume eelkõige varasemaile ilmalikele eestikeelsetele luule- ja noodiväljaannetele, mis on ilmunud enne Esimest maailmasõda.

Tekstidel ja viisidel oli rahvatraditsioonis teatav autonoomsus: samad meloodiad käibisid erinevate tekstidega ja vastupidi – samad tekstid levisid erinevate viisidega. Selgus, et ka trükistes pole tekstide ja viiside seosed ühesed, samu meloodiaid avaldati eri väljaannetes erinevate tekstidega ja vastupidi. Iga laulu algallikat polnud võimalik leida. Laulude algupära ja levikuteede selgitamine osutus aga põnevaks ettevõtmiseks, pakkudes nii avastamisrõõmu kui ootamatuid üllatusi.

Rahvasuus pole lauludel kindlaid pealkirju, seetõttu on käesolevas kogumikus laulude pealkirjaks nende algusrida. Vanade laulikute tiitlid toome välja vähemalt korra täpselt ja tervikuna. See annab lisainformatsiooni ja toob meieni ajastu hõngu.

4.1. Noodiraamatud

Laulude allikate otsimist alustasin tekstidest. Seda hõlbustas Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduv varasemate trükitud laulikute kataloog, mis on korraldatud laulude algusriidade järgi tähestikuliselt. Suure osa tekste leidsingi sealt. Minu tähelepanu köitsid kohe humoristlikud värssjutustused „Vana Jaagu elumaja” „Mitu asja lähed tarvis õlletegemisele”, ning „Varesed ja varblased”, kõik pärit 1877. a Pärnust trükitud laulikust „**Laulo Pois ehk Laulo poisi nalja tükkid, nore rahvale rõmo jätkuks väljaantud A. S.**” (vt „Kitse tapmine ja surnust ülles-ärratamine” nr 2; „Õlle-teggo” nr 5;) ning „Warrese pulmad ja lühhike abbi-ello. Wanna külla-meeste jut” nr 6). Enamikus laulikutes pole noote ega ka märkusi viiside kohta. Siin oli aga viidatud tekstidele, mille viisidel avaldatud sõnu laulda, nii nagu seda on tehtud ka kirikulauluraamatutes. Nimelt: „Vana Jaagu elumaja” ja „Mitu asja lähed tarvis” tuleb laulda viisil „Ilmad külmad, pävad villud” ning laulu „Varesed ja varblased” viisil „Linnud villistellevad”. Vana kirjaviis osutas, et tegemist peab olema mingi vana viisiraamatuga. Kõigepealt otsisin neid teadaolevalt varasematest eestikeelsetest ilmalikest noodiraamatutest, need on Johann Voldemar Jannseni „Eesti lauliko visi-ramat” (1862) ja Martin Körberi „Laulud Sörvemaalt” (1864). Paraku neis selliste algustega tekste ei olnud.

101. MIHKEL TREIST JA TEMA LAULUDEST

I. Rüütel: Kes siin külas need laulude tegijad olid?

A. Trei: Minu isa vend või onu, see ikke tegi neid, ise ta elas Kingisseppas ja siis niimoodi kukkusid need laulud ja uudised välja siin.

I. Rüütel: Mis ta nimi oli?

A. Trei: Trei Mihkel.

I. Rüütel: Kas ta siin külas ka ennem elas?

A. Trei: Jah, poisikselt ta elas siin külas, kui ta noormees alles oli.

I. Rüütel: Kas ta siin ka juba laule tegi siis?

A. Trei: Jaah, sii ta oli ikka teind neid laulusi noorelt.

I. Rüütel: Millest ta neid laule tegi?

A. Trei: Noh niisamma küla uudistest, mis siin jälle külas vahest midagi juhtund oli ja niimoodi jälle – paar sõna sai kätte säält ja sai juba suure pitka laulu sellest.

I. Rüütel: Aga kui ta Kingissepas elas, millest ta siis laule tegi?

A. Trei: Noh niisama'ga jälle – küsis, kudas siin Haeska rahvas elab ja niimoodi kukkus ikka välja, et mõni rääkis jälle, vat seal, kudas see talu peremees ja perenaine seal elavad ja sai jälle mõne väikse uudise kätte ja eks siis pikapeale nuputas jälle pühade ajaks meile senna koduse vanemate vendadele jälle ühe laulu jälle ära ja... Kui jõuluks sai õlut tehtud või talgute ajaks niimoodi.

I. Rüütel: Kas ta siis käis ise kodus sel ajal või ta saatis-kirjutas neid laule?

A. Trei: Ta saatis kirjutatud laulud ja ta käis ise ka ikka sis jälle oma sünnikodus säääl... Oli ju Saaremaal alguses niukene mood, et kui heinatööle hakati, siis tehti jälle üks paar vakka linnakseid õlleks ja niimoodi siis... Ta oli napsuvõtja mees, õlle armastaja mees, maal kasvand, sündind ja siis niimoodi käis ikka külastamas oma sünnikohta veel, kui õlut oli ja... siis ta ikka neid laulusi luges ja laulis säääl.

I. Rüütel: Aga kust ta need viisid võttis?

A. Trei: Tema tegi ise ka neid viisisi, tal oli niuke madal hääl küll, aga jälle need viisid ikka sai niipalju peale, et sündis püsut välja laulda. Kui hiad nad küll on, aga...

I. Rüütel: Kas onul oli enamasti üks viis, millel ta omad laulud laulis või oli tal mitu viisi?

A. Trei: Ei, tal oli ikka mitmed viisid ka seal, ühte just ei olnud üksi ühtid.

I. Rüütel: Aga kuidas teie veel tema laule mäletatate?

August Trei. R. Hanseni foto 1961. ERA, foto 5561

A. Trei: Noh öeldakse ju sedaviisi, et mida Juku on õppind, seda Juhan ei unusta. Eks poisikesel, lapsel jääb ju kõik meelde. Ja siis muidugi vahest karjapõlves saab korratud ka säääl, hulk poisse koos ja saab oma laulusalmid säääl ära lautud ja... mis sa karjas üksinda teed siis ikka.

I. Rütel: Kas teil oli siin külas mõni koht ka, kus nii koos käidi kas laulmas või ringmängu mängimas?

A. Trei: Jah siin oli... suur kiik tehti, säääl olid siis jälle külanoored pühabä ja laupä õhtuti kõik jälle kiige all, käisid säääl tantsimas murul ja.

I. Rütel: Kus koha peal see oli?

A. Trei: See oli siin Haeskas vana koolimaja juures.

I. Rütel: Kas seal vahel külapoisid neid teie onu laule ka laulsid?

A. Trei: Jah, väga palju laultsid. Muidugi vanematel jäi ju rohkem meelde siis ja... need laulud ju saadeti ikka vanematele kirjalikult, vanematele meistele jälle, kes ta siis lapse kätte andis. Ja eks siis laps katsus jälle teiste käest jälle endale õppida neid.

RKM, Mgn. II 482 e – O. Kõiva, I. Rütel, R. Hansen

102. MIHKEL TREI LAULUDEST JA LAULMISEST JÕULUDE NING TALGUTE AJAL

Onu Mihkel Trei olnud suur laulude tegija. Ta koostanud neist omatehtud lauludest suure käsikirja, mida tahtnud trükki anda, aga pole võetud. Küsimusele, kus see praegu võiks olla, vastab A. Trei: „Küllap ta naine selle ära põletas, ta oli kange usklik. Rääkis, et mees oli surma eel ka usklikuks läind.”

Küsimusele, millal vanasti lauldi, jutustab vastuseks: „Jõulude ajal mindi talust talusse või linatalgute ajal. Õllekapp oli keskel, mehed istusid ümberringi, naised tantsisid ja... Õhtul pimedas mindi jälle lauluga teisale. Kui massindamine või rehepeks oli, olid talgud, puudetegemise talgud, palgiveo talgud. Talgutel alati lauldi.”

RKM II 103, 178/9 (94/95) – I. Rütel

103. KÜLL TE KUULETE SII MÜRA

Küll te kuu-le - te sii mü-ra, küll te kuu - le - te sii mü-ra,
lõh-ki läeb maa - il - ma ke - ra, lõh - ki läeb maa - il - ma ke - ra.

Variant 1)

ta-gu-men-di kär-na

Küll te kuulete sii müra,
lõhki läeb maailma kera:

praud tal sees on risti-põiki,
küll sii kohutab meid kõiki.

Lõunast vastu põhjanaba
on sur lõhe tekkind juba,

teine pragu tuleb läänest
läbi suurest ookeanest.

Seda on tiadus tiada annud,
piibel ammu ette kannud.

Peame kinni piiblisõnast,
mis on ammu ennevanast

ette kuulutand Elias,
kinnitand veel Jeremias

ja veel mitmed teised mehed,
neist on täis kõik piibli lehed.

Sõbrad, lööge piibel lahti,
ma teil jutustan neid kohti,

kus on ette kirjutatud
meie aja naiste patud.

Vaatame siis seda lugu,
mis teeb meie õrnem sugu.

Kuultke siis, te mooditaamed,
piibel räägib teitest imet!

Neiud käivad, kailad püsti,
et nad meistel meeldiks ästi.

Püidvad olla meiste armud,
kuued lühiksed, mis hirmus.

Silma paistvad paljad kintsud,
kingadel on kõrged kontsud.

Ja siis käivad pikkamisi,
puuderdavad palgid, käsi.

Aga siis tuleb järsku pööre,
mis a'ab keema naiste vere.

Kõrgest austud preili nime
katab kotiriie jäme.

Hõõrub pia ja tagumendi kärna,
mis oli enne soe ja õrna.

Mihkel Trei laul.

RKM, Mgn. II 478 b – O. Kõiva, I. Rützel, R. Hansen

156. MEIE ISAD JA EMAD ON SAARLASED

Mei - e i - sad ja e - mad on saar - la - sed, me - re -
 tuu - led mei - e män - gu - kaas - la - sed, män - gu -
 väl - jaks meil ka - da - ka - ne kar - ja - maa, seal me
 hõis - ka - me koos me - re - lin - du - de - ga, üm - ber
 saa - re käib lain - te i - ga - ve - ne mäng, saa - rel
 kind - lalt sei - sab mei - e sõp - ru - se ring, üm - ber sõp - ru - se ring.
 Lõpus:
 kind - lalt sei - sab mei - e sõp - ru - se ring!

Meie isad ja emad on saarlased,
 meretuuled meie mängukaaslased,
 mängu väljaks meil kadakane karjamaa,
 seal me hõiskame koos merelindudega,
 ∴ ümber saare käib lainte igavene mäng
 saarel kindlalt seisab meie sõpruse ring. ∴

Kividest valge on saare põllumuld,
 igapäevane leib meile kallim kui kuld,
 ehkki saar nii kehv ja kivine,
 siiski saarlasteks jääda tahame.
 ∴: Armas kodusaar, sulle me alati truud,
 su lapsed meretuultes sirgunud. ∴:

RKM, Mgn. II 503 f – O. Kõiva, I. Rüütel

157. KURESSAARE HUVIELU PARK JA MEREÄÄR

Ku - res - saa - re hu - vi - e - lu park ja me - re - äär,
 po - ri - laht ja paa - di - sa - dam, si - nav Sõr - ve sääär,
 me - re - ran - nas su - vi - ta - jad, ä - ri - me - hed, luu - le - ta - jad
 Ku - res - saa - re i - lu nau - di - vad.

Variandid

1)
 ka - tu - se - ta kong,

Laulu lõpus

sur - nud - ki võib ü - les ä - ra - ta.

Kuressaare huvielu park ja mereäär,
 porilaht ja paadisadam, sinav Sõrve sääär,
 mererannas suvitajad
 ärimehed, luuletajad,
 Kuressaare ilu naudivad.

Kuressaare tervismuda imerohi see,
 olgu sul mis haigus tahes, mudavanni tee,
 olgu katk või kõhutõbi,
 mudavann, see annab abi,
 surnuidki võib üles ärata.

Sadama ja linna vahet ühendab kiirrong,
 suvitajaid linna veab katusetas kong,
 tuhat meetert tunnis sõidab,
 kiiruselt rekordi võidab
 võistleb vabalt jalakäijaga.

Susla. D. Haidaku foto 1939. SM F 3761: 2745

Arstide kokkutulek Kuressaare mudaravilas. 1934. SM F 2157

193. ÄIU, KUSSU, KÜLL ON VAEVA (lastelaul)

Viis 190

∴ Äiu, kussu, küll on vaeva,
lapsehoidija saab taeva. ∴

RKM, Mgn II 2699 h

194. SÖNK, SÖNK, SÖNK, SÖNK SÖRVE POOLE (lastelaul)

Viis 190

Sönk, sönk, sönk, sönk Sörve poole,
kop, kop, kop, kop kalaranda,
liigu, liigu linna poole,
linnast saia tooma.

∴ Suured saiad saarilised... ∴

RKM, Mgn II 2699 i

VILLEM ÕUNPUU, 1915–1990, Torgu v Mässa k [Jämaja khk]

195. MEESTE VÕISTULAULMISEST PULMAS

V. Õunpuu: Vanasti jah, kui need jälle pulma põimilaulud* olid, siis ma olin jah veel üsna noor. Nüüd ei ole enam. Ma ei tea, kas Kaevandi Laasu pulmad olid, siis [lauldi] viimati. Kas ma olin siis 19- või 18aastane, kui ma neid, pulma põimilaulud või mis nad siis kutsuti, siis neid kuulsin. Peale selle siis nad kadusid ära. Üksteise söimamine, noh inimesed läksid kultuursemaks ja siis kadusid need söimamised sääl ära ka.

I. Rüütel: Kas te ise olete ka pulmas laulnud?

V. Õunpuu: Ei, neid laulusid ma laulnud ei ole.

I. Rüütel: Aga kuulnud olete?

V. Õunpuu: Jah, metsas sai ju neid vahest ikka jorutatud ja meeletuletatud küll, aga muidu sedasi avalikus kohas ma neid ei ole laulnud.

I. Rüütel: Aga kunas neid siis lauldi?

V. Õunpuu: No neid lauldi siis, kui olid noh kahepoolsed pulmad. Pruudirahvas ja peiurahvas. Ja siis olid ka pruudipoisid ja peiupoisid. Vat siis need üksteist lauas

*Ingrid Rüütel lindistab Villem Õunpuult meremehelaule. O. Kiisi foto 1975.
ERA, foto 11160*

siis hakkasid laulma, et kes siis alla jääb, kes üksteist jõuab söimata niisukeste sõnadega, mis teisel pole enam vastu panna. Siis sellepärast neid pulma põimi-lauludeks kutsutigi. Ja nii nad sedaviisi siis laulsid seal kogu aeg, niikaua kui teine läks vihaseks, kuni läksid karupidi kokku. Kui enam teisel sõnu polnud, no siis pidi jõud vahe tegema juba.

I. Rüütel: Ja kas nad siis istusid lauas või seisid?

V. Õunpuu: Istusid jah. No esialgu istusid, aga kui läks juba siis jõuproovimiseks, no siis pidi muidugi püsti tõusma.

I. Rüütel: Kas hulgakesi laulsid või kahekesi?

V. Õunpuu: Kahekesi, kummagil pool oli kaks meest, peiupoisid ja pruudipoisid. Need siis omavahel seal neid laulusid laulsid ja...

*põimima – pilkama

RKM, Mgn II 2700 a

196. PULMARAHVAS, KUULGE IMET (pulma põimilaul)

Viis 202 Lauldakse värsse korrates.

Pulmarahvas, kuulge imet,
sée on peiupoiste amet.
Heitvad kurku *tuhlinahku,
söövad piale piuga põhku.
Peiupoiss kui puupianuga,
piad pole otsas, tillu pole taga!

*tuhlinahk – kartulikoor

RKM, Mgn II 2700 c

197. VAAT KUS SEISAB NÖMME LULLI (pulma põimilaul)

Viis 202 Lauldakse värsse korrates.

Vaat kus seisab Nõmme Lulli,
tast saaks kena siamolli,
kõrvad pias kui kuusekäsna,
hambad suus kui tambilasna.
Kõverad ja kääkkis koodid,
jalad all kui vitsaväädid!

RKM, Mgn II 2700 d

198. LAULUTEGIJAST SUURNDE HINDRIKUST (Hendrik Koppel)

I. Rütel: Kelle laulud need olid?

V. Õunpuu: Suurnde Indrik [---] Koppel. See oli siit Tammunalt kus ta oli pärit. Väga palju ta tegi laulusid, aga lõpuks läksid need laulud seadmoodi, et... endisel ajal oleks lastud need laulud... vat kirikuõpetaja Masing oli siin Jämajas. See oleks lasnud need laulud kõik ära trükkida. Aga no lõpul läksid nii valjuks, et ei kannatanud seda trükimusta ära ja siis nad jäid kõik pooleli. [---] Aga tal oli väga pikki laulusid. Vat minu ema laulud isegi on Tartus. Mul poeg käis möödunud aasta sealt võtmas veel...

I. Rütel: Aga kas mõni laul on meeles, mis viisiga tema laulud olid? Ja kas siis pulmalaulud olid samade viisidega?

V. Õunpuu: Pulmalaulud peaaegu samade viisidega jah.

I. Rütel: Kas tema laulis siis pulmalaule ka või?

V. Õunpuu: Jaa, ta tegi pulmalaulusid ka. Vaada mul läksid ju sõja ajal kaduma. Mul olid ema venna laulikud olid, vat seal olid kõik sees need vanad pulmalaulud. Ma ei tea, kas mul on mõni leht nendest veel.

RKM, Mgn II 2700 b

199. ATLANDI OOKAANI LAIAL PINNAL

At - lan - di oo - ke - a - ni lai - al pin - nal, kus va - hu -
 ta - des tõus - vad lain - te piad, kus ko - hi -
 se - des tõu - se - vad vee - rin - nad, me - ri - mees - tel
 nied ei rää - gi üks - ki hiad.

Atlandi ookeani laial pinnal,
 kus vahutades tõusvad lainte piad,
 kus kohisedes tõusevad veerinnad,
 merimeestel nied ei räägi ükski hiad.

Kus vesi eila tasakesi, vaikselt
 ja kala mängis rõemsalt laeva ees,
 kus merimehed naljajuttu vestsid
 ja laev sée lendis rõemsalt vaikes vees.

Ei räägi merimees nüüd naljajuttu,
 ei mängi kala rõemsalt laeva ees,
 ta vaatleb laineid, mõtleb kurvalt ruttu –
 ehk puhkan varsi rahulikult seal.

Jää jumalaga, kodumaa, kus sündind,
 ei enam näe vist minu silmad sind.
 Ja omaksed, teil palju õnne soovin,
 te ärge meelde tuletage mind!

Nii mõtles noormees, seistes masti najal,
 kui Atland vahtu välja virutas,
 veesammas tõusis, mehel masti najal
 üks asi silma ees tal virvendas.

Ta nägi vaimus väikest isamaja,
 kus lapsena kord rõemu tundis ta.
 Ja selle juures kena lilleaja,
 kus oli mänginud õe, vennaga.

Veel nägi tema vaimus kodupinnal
 üht neidu kõrge merekalda pial
 ja kahvatumad huuled hüüdsid temal:
 piaks Looja talle elu andma veel!

Ta silma eest kõik möödaläinud ajad
 kui õnnkombel mööda ruttasid,
 ta kõrvadesse kostsid kurvad kajad
 ja lained löivad leinalugusid.

Siis tahtis ütelda ka veel üht sõna,
 sel silmapilgul oli kadund ta.
 Veesammas purustanud laeva ära,
 viind mehed märga hauda magama.

Ei ole neil nüüd näha hauaküngast,
 ei tia, kus õnnetumad puhkavad.
 Vaid kaua üle nende rahupaiga
 veel lained vahutades laksuvad.

RKM, Mgn II 2700 f